

Beszélgetés L. Rédei Mária település- és társadalomkutatóval

L. Rédei Mária 1948-ban Budapesten született, ott végezte el az általános iskolát is, és szerzett 1966-ban gimnáziumi érettségét. Az ELTE TTK (Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar) matematika-földrajz szakán kitűnő eredménnyel diplomázott. Dolgozott a VÁTI-nál (Városépítési Tudományos és Tervező Intézetnél) és a KSH NKI-nél (a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézeténél), 1998-tól egyetemi oktatóként tevékenykedett az ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszékén. Számos tudományos publikációja jelent meg a migráció, a területfejlesztés, a területrendezés és a demográfia témakörében. Fő műve az önállóan írt, „Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza” címmel, 2007-ben megjelent 600 oldalas könyv, amely a laikus és a szakmai közvélemény számára egyaránt hasznos ismereteket tartalmaz. 2004-ben habilitált doktor, 2009-ben MTA doktora címet szerzett. Oktatói tevékenységét 2011. évi nyugdíjazása után sem hagyta abba, óraadó tanárként adja át ismereteit és tapasztalatait még ma is az egymást követő fiatal generációknak.

Milyen volt a gyermek-, ifjú- és fiatalfelnőtt-korod, tanulmányaidat hol végezted? Kérlek, szólj pár szót a családról és a gyermekeidről is!

Édesapám a háború előtt és után is rendőrnnyomozóként dolgozott, majd 1952-ben letartóztatták, és Csolnokra internálták. 1956 tavaszán szabadult. Sajnos elég korán, 52 éves korában halt meg. Édesanyám sokáig a háztartást vezette, majd nyugdíjazásáig a Magyar Nemzeti Banknál dolgozott. Nagyszüleim parasztemberek voltak, Zalában sok nyarat töltöttem el velük. Egyébként gyermekkorom a betegségek jegyében telt, 14 éves koromig reumás láztól szenvedtem, szívgyógyszert szedtem, és kíméletesen kellett élnem. Az általános iskola elvégzése után a budapesti Kossuth Zsuzsanna Gimnáziumba jártam, és ott az orosz tagozat latin szakos osztályának tanulójaként érettségiztem. 1966-ban

felvettek a debreceni egyetem matematika-földrajz szakára, majd Budapestre kerülve, 1971-ben diplomáztam. Ez a szakpárosítás szokatlan volt, és a kezdő 25 főből az első év végére már csak 7 hallgató maradt.

Családomról annyit, hogy második férjem a közelmúltban halt meg, egy fiam és egy lányom van, akik egy-egy unokával ajándékoztak meg. A fiam 2010 óta feleségével és gyermekével együtt Belgiumban él, nemzetközi adótanácsadóként dolgozik; a lányom közgazdász, külföldön, az idegenforgalom területén tevékenykedik.

Életrajzodból látom, hogy az első munkahelyed a kor egy eléggé ismert/elismert intézménye, a VÁTI volt. Melyek voltak az első munkák, amelyekben részt vettél, szakmai pályafutásodra milyen hatással volt az ott végzett tevékenység?

Amikor a VÁTI-ban kezdtem el dolgozni, akkor láttak napvilágot az 1970. évi népszámlálás adatai, és a matematikai ismereteimet is hasznosítva kapcsolódtam be a munkába. A területi előreszámításokat abban az időben még kockás papíron végeztük. Azután elkezdődött a komputerezáció, a tömeges adatfeldolgozás, és munkámra a települési, térségi népesedési jövőkép megalkotásában már a tervezés indulásánál szükség volt. A tényleges népességváltozásokban a vándorlás jelentős szerepet játszott, ezt látva kezdtem el foglalkozni ezzel a témával.

1970-ben fogadta el az Országgyűlés az Országos Településfejlesztési Koncepciót, így szerencsés időszakban kerültem az intézményhez, amely az akkori kormányzattól kiemelt szerepet kapott a területfejlesztésben és -rendezésben. Vezetői a legkorszerűbb, nyugaton már széles körben alkalmazott munkaszervezési, ösztönzési rendszert alkalmazták. Az országban elsők között vezették be a rugalmas munkaidő rendszerét, viszonylag alacsony alapbér mellett teljesítménytől függő prémiumrendszerrel ösztönözték a hatékony és minőségi munkavégzést. A VÁTI-ban például már akkor az volt a gyakorlat, hogy a team-ek maguk szervezték meg a saját munkavégzésüket. A projektekre belső szerződést kötöttek, melyben dologi és személyi költségekről is szó volt, ha jól és hatékony módon teljesítettünk, akkor az anyagilag is jövedelmezőnek bizonyult. Olyan kollégákkal dolgoztam együtt, mint *Perczel Károly*, *Baráth Etele*, *Schneller István*, *Szaló Péter*, *Nagy Béla*, *Laky Ildikó* és *Balogh Ottó*, akiktől sokat lehetett tanulni. A feladatokat változó módon, tematikai vagy területi alapon osztották szét a viszonylag jelentős létszámú munkatársi közösségen belül. A gazdasággal, társadalommal, infrastruktúrával, műszaki haladással foglalkozó részleg mellett tevékenykedtek földrajzi régiókkal, kisebb-nagyobb településcso-

portokkal foglalkozók is. Én hamarosan a népesedési folyamatok elemzésére és előrejelzésére specializálódtam, és az ott eltöltött 13 év során ilyen jellegű munkákat végeztem. Abban az időszakban készültek a Bős-Nagymaros munkái, a budapesti agglomeráció tervei, a hat nagy régió jövőképei, a Balaton területfejlesztési tervei. Az egyes munkák újabb és újabb metodikát igényeltek, új kifejezések kerültek a szakmába, a területbejárás, a helyiekkel való egyeztetés és a tervtanácsok új kapcsolatok kiépítésével jártak, melyet a mai hasonló munkák elvégzésekor nem mindig tartanak fontos feladatnak.

A tervezői munka során a területfejlesztéssel kapcsolatos elképzeléseink néha eltértek a központi irányelvektől. 1982-ben a VÁTI-n belül kissé megrendült a bizalom a Baráth Etele által vezetett, területi lehatárolásokat végző tervezői team-ben, mivel a munka során felhasználtuk a Bibó István-féle „városmegye-koncepciót” is (akkoriban kormányzati körökben a Bibó név meglehetősen „rosszul esett”). Úgyhogy, bár már osztályvezetői beosztásban voltam, jobbnak láttam elhagyni az egyébként továbbra is jelentős munkát végző VÁTI-t.

Akkor mentél dolgozni a KSH NKI-hoz?

Tudtam, hogy a KSH NKI-ban komoly kutató- és elemzőmunka folyik a népesség-előreszámítás területén. További vonzerőt jelentett 1983-ban a főmunkatársi kutatói státus, ugyanis két kisgyermekkel az a lehetőség, hogy többnyire otthon dolgozhattam, kedvező megoldásnak tűnt. A felvételnél előírták, hogy öt éven belül szerezzek kandidátusi tudományos minősítést. Ösztönző kutatói közösség vett körül, közös szobában dolgoztam *Valkovics Emillel*, akinek kétéves, főleg a matematikai statisztikára fókuszáló belső tanfolyama sok hasznos ismerettel gyarapította tudásomat.

Az 1980-as évek közepén kezdtem érzékelni, hogy a természetes folyamatok (a születés és a halálozás) alakulásának vizsgálata mellett egyre fontosabbá válik a hazai belső migráció megfigyelése; és a nemzetközi szakirodalomból az is látszott, hogy a határokat átlépő mozgás is jelentős tényező. Az akkori Magyarországon ez utóbbi téma még nem volt kutatható, zárt népességként kezelték az országot. Ennek ellenére már akkor elkezdtem foglalkozni e kérdéssel. Az egyetemi doktori munkámat *Sárfalvi Béla* professzor úrnál, a magyarországi település-nagyságcsoportok demográfiai változásairól írtam. Tudományos fokozatomat 1983-ban, a kandidátusi címet pedig 1989-ben szereztem meg. Értekezésem a migráció kohorszspecifikus görbéivel foglalkozott. Kutatásaimban nagy hasznomra volt a matematikai képzettségem, és *Valkovics Emil*nek, valamint *Hablicsek Lászlónak* köszönhetően alaposan kitanultam e témák matematikai statisztikai módszertanát, amelyet később a hazai és a nemzetközi migrációval kapcsolatos kutatásaim során is alkalmaztam.

A rendszerváltozáskor az intézet ügyvezető igazgatója voltam, majd elkerültem a KSH NKI-tól, és egy nemzetközi megkeresésnek köszönhetően 1990-től 1995-ig az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) SOPEMI (Système d'observation Permanente des Migrations – Állandó Migrációs Jelentéskészítő Rendszer) nemzeti levelezője lettem. 1990-ben pedig négy évre elnyertem az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok) kutatási pályázatát a magyarországi vándorlási életutak interjúk segítségével történő vizsgálata témájában, amelynek révén továbbra is szoros kapcsolatot tartottam a kutatói közösséggel.

Magyarország 1991-ben bekerült az európai kutatás nemzetközi hálózatába, és tagja lett a COST- (Co-operation in Science and Tech-

nology – Tudományos és Technikai Együttműködés) programnak. Két cikluson át töltöttem be társadalomtudományi TC- (Technical Committee – Szakmai Bizottság) tagsági pozíciót, ami a magyarországi kutatások koordinátori feladatainak ellátását jelentette.

Tulajdonképpen mit jelent az, hogy az OECD levelezője és a COST kutatási koordinátora voltál?

E pozíciókba meghívásos vizsga alapján válogatták be a munkatársakat. Mindkét területen nagy jelentősége volt annak, hogy az 1980-as években széles körű hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerre tettem szert. Az OECD levelezőjeként a szervezet által elvárt tematika szerint évenként 50-70 oldalas angol nyelvű jelentést kellett készítenem a Magyarországot érintő olyan időszzerű témákról, mint például a migrációs helyzet alakulása, a kisvállalkozások demográfiája, a nagyvállalatok magyarországi térnyerése, a menekültek befogadása. Ezeket az országanyagokat, miután egy OECD-országokat képviselő team azokat párnapos vita keretében a jelentés készítőjével együtt pontosította, Párizsban adták ki a SOPEMI évente megjelenő kiadványában.

Kutatási koordinátorként Brüsszelben az volt a feladatom, hogyha már öt ország egy témát kiemelt kutatásként támogatott, akkor abba fél év alatt bekapcsoljam az „ittthoni” kutatást is, és finanszírozást találva elérjem a csatlakozásunkat. Ezzel a téma európai uniós szintre emelkedett. Ez rendkívül fontos volt a hazai kutatói team-ek számára, mert vizsgálataik tárgya ezzel bekerült egy nemzetközileg jegyzett kutatásba, és eredményeik európai szinten is összehasonlíthatóvá váltak. A csatlakozással ugyanakkor elsajátíthatták a forrás-szerzés és a projektmenedzsment technikáit is. 1991 és 1995 között 25 társadalomtudományi kutatási projektet szerveztem meg. Mint már

említettem, ilyen jellegű kutatásokat akkor lehetett indítani, ha azokhoz legalább hat ország csatlakozott. El lehet képzelni, milyen koordinációra és aktív szervezőmunkára volt szükség ahhoz, hogy megtaláljam a megfelelő magyarországi partnereket, és a kutatás is forráshoz jusson. Természetesen ez a tevékenység a kutatóintézmények és a kutatási alapok hozzájárulásával történt. Nagyon jelentős időszak volt ez az életemben, mert fontos kutatásszervezési ismeretekre tettem szert, a változatos témák menedzselése közben rálátásom volt egy sor hazai és nemzetközi társadalmi témára, illetve kutatásfinanszírozási stratégiára, továbbá megismertem számos kutatói bázisintézményt is.

A rendszerváltozás után a külföldi és a hazai anyagi források megszerzése érdekében elengedhetetlen volt, hogy a gazdaság és a társadalom kutatói tudjanak pályázatokat írni, és megfelelő ismeretekkel rendelkezzenek az elnyert pályázati pénzek elköltésének jogi, munkajogi és közgazdasági vonatkozásait illetően. Így amikor 1995-től óraadó tanárként az ELTE-re kerültem, szorgalmaztam, hogy indítsunk ilyen jellegű (demográfiai, pályázatírási, forrásszerzési, projektvezetési, területi kommunikációs ismereteket nyújtó) kurzusokat. A Bologna-folyamat során azután e stúdiumok is beépültek a mesterképzés tanrendjébe, és jelentős érdeklődésre tartottak számot; ezzel kapcsolatban számos hálás visszaemlékezést kaptam a hallgatóktól.

1996-ban lépett életbe a területfejlesztési törvény, amely a gazdaság szereplői számára több döntéshozó testületben szavazati jogot biztosított. E témában további tapasztalatokat szereztem, amikor 1996 és 1998 között a Pest Megyei Kereskedelmi és Iparkamaránál tanácsadóként dolgoztam, ahol a vállalkozókat abban segítettem, hogy kellő hatékonysággal vegyenek részt a hazai és a nemzetközi pályázati rendszerben, eredményesen tudjanak

anyagi forrásokat szerezni vállalkozásaik elindításához és működtetéséhez, illetve kellően felvértezettek legyenek az elvégzett munka igazolására.

Elérkeztünk 1998-hoz, amikor főhivatás-ként oktatni kezdtél az ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszékén.

Ez az oktatási hely nemcsak az egyetemi képzettségemhez illeszkedett, de az addigi gyakorlati tevékenységemhez is szorosan kapcsolódott. Korábbi egyetemi társaim, *Nemes Nagy József* és *Györffy János* már ott dolgoztak. Előadásaim során gyakorlati tapasztalataimnak köszönhetően valós, gyakran előforduló, az ismeretek elsajátítását segítő példákat és helyzeteket tudtam felhozni a hallgatóknak magyarázatként. A tanszéken ugyanis nemcsak földrajzot, térbeliséget oktattunk, hanem járulékos ismereteket, metodikát is. Például sok szó esett a területfejlesztésről, a területrendezésről, a tájtervezésről, egy-egy régió gazdasági és társadalmi összefüggéseiről. Továbbá a tematikába beépítettünk demográfiai témákat, belső és külső migrációról szóló ismereteket, illetve olyan, migrációval kapcsolatos részkérdéseket is, mint a tanulási és a munkavégzési célú migráció alakulása. Kiemelt szerepet szántunk mindezen témák statisztikai módszertanának. Visszajelzésekből tudom, hogy a hallgatók elégedettek voltak a széles körű ismeretszerzési lehetőségekkel és különösen azzal, hogy a stúdiumok keretében egy sor olyan gyakorlati ismeretet is elsajátíthattak, amelyeket későbbi munkájuk során hasznosítani tudtak.

Rövid ideig a Természetföldrajzi, majd a Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, valamint a Földrajzi Intézetet vezettem. Ebben az időszakban részt vettem több olyan (például a demográfia, a nemzetközi migráció, a globális világszemlélet, a tanulási célú mig-

ráció témájában) tananyagként készült könyv megírásában, melyet hallgatóink haszonnal forgathattak.

Mint oktató a hallgatói hozzáállásról (általában) pozitív tapasztalataim vannak, négy hallgatómat végigkísértem a tanulmányaik megkezdésétől a doktori fokozatuk megszerzéséig tartó úton, és többükkel máig tartom a kapcsolatot.

Most térjünk rá szakmai tevékenységed részterületeire! A KSH NKI-ba kerülésed kapcsán már volt arról szó, hogy népesség-előreszámítással és -előrebecsléssel foglalkoztál. A szakirodalomból látom, hogy ezt a munkát folytattad a települések és a nagyobb régiók vonatkozásában is. Melyek voltak tevékenységed főbb eredményei?

Először jelezni szeretném, hogy a népesség-előreszámítás (prognózis) és -előrebecslés között az a különbség, hogy az előbbi a jelenlegi helyzetet változatlan trendekkel vetíti előre, ezzel az adott életkori struktúrának a jövőre vonatkozó determináló hatását, a „múlt jövőjét” mutatja meg. A becslés, ugyanakkor „ha, akkor” alapú, és abból indul ki, hogy egy jövőkép adott termékenység, halálozás és mobilitás mellett milyen változást okozhat. Itt tehát a demográfus feltételezésekkel él a múltbeli folyamatok elemzéséből következően.

A népesség-előreszámítást a térbeliség és az időbeliség döntő módon határozza meg. Minél közelebb vagyunk a jelenhez, és minél nagyobb területi egységre végezzük a számítást, annál megbízhatóbb eredményeket kapunk. Nyilvánvaló, hogy minél nagyobb lélekszámú területet, települést veszünk alapul, annál több változó alkalmazásáról lehet szó. Így jutunk el az ún. multiregionális modellezéshez, amelyben akár minden területi egységre eltérő paramétereket adhatunk meg. Általában alapváltozóként a két nemet és 17 korcsor-

portot szoktunk alkalmazni, de ennél azért rendre több profiljellemzőre, magatartási szorzóra van szükség.

Az előreszámításokat a népszámlálási adatokra alapozva javasolt elvégezni, mert akkor tényszerű adatok állnak rendelkezésünkre. Majd a már elkészült előreszámításokat referenciaként ellenőrizzük a valós adatokkal összehasonlítva. Az ún. beválási elemzések települési szinten azt mutatják meg, hogy Budapest és Pest megye, valamint a határmenté tényadatai mennyiben térnek el a számítottól. Ezek a területek a nemzetközi vándorlás által leginkább érintett zónák, ahol nemcsak eltérhet az életvitelszerűen élők becsült létszáma a valóstól, de jelentős a népesség fluktuációja is. Ha a beválási módszert jól alkalmazzuk, és a tények visszaigazolják számításainkat, akkor munkánk referenciát jelent arra nézve, hogy megbízzanak minket egy jövőbeli előreszámítás elvégzésével.

Ebben a témában az egyik legsikeresebb munkám Budapest népességének előreszámítása volt, amelyet 1992-ben az Általános Rendezési Terv keretében, 1990-es népszámlálási adatok alapján, 520 népszámlálási számlálókörzetre vonatkozóan végeztem, 2015-ös céldátummal. Budapest lakossága az 1990. évi népszámlálás szerint 2 016 ezer fő volt; több száz regressziós görbét elkészítve, sok viszonylatot (városrészek, kerületek, agglomerációs települések közötti mozgás, állandó és ideiglenes lakhatás, egyéb demográfiai és lakásjellemzők) figyelembe véve dolgoztam. Budapest lakosságát 2015-re 1 650 ezerre hoztam ki, amely már 2007-re teljesült. Akkor már érezkelni lehetett a szuburbanizáció nyitányát, és a tényadatok tükrében meglehetősen pontosan előre tudtam jelezni a főváros lélekszámának alakulását, csakúgy, mint a budapesti kerületek lakosságáét. Ez a munka azután a későbbiekben jó referenciát jelentett hasonló témájú megbízások elnyerésére.

1990-ben hoztuk létre családi vállalkozásként a Regionális Informatika Kft.-t, melynek keretében teljesítettem a megbízásokat. Több évtizeden át a közlekedési modellezés, a városfejlesztés állandó munkákat adott.

Lezárva az előszámítás, előrebecslés tárgykörét, most térjünk rá egy másik fontos témára, a belső vándorlásra! Gondolom, többek között a területfejlesztéssel kapcsolatos érdeklődésed inspirált e kérdés alaposabb vizsgálatára.

Mint említettem, már nagyon korán rájöttem arra, hogy a születésen és a halálózson kívül a térbeli mobilitás erősen befolyásolja a területi népességszám változásait. Magyarországon jelentős számú belső vándorlási irány alakult ki különösen az 1960-as és 1970-es években. Ez alatt olyan népességmozgásokra gondolok, mint a faluból a városba, majd a városból a városba, később pedig a városból ki, illetve oda be, a perifériáról a centrumba, keletről nyugatra vagy a fejletlenből a fejlettebbé váló vándorlás. A migrációnak számottevő fiatalító hatása van a célterületeken, a költözők magukkal hozzák korábbi lakóhelyük termékenység magatartását, életformáját és egészségi állapotát, melyek az érkezést követően azonnal nem változnak meg. Példaként említhetők a budapesti kerületek születéskori várható élettartamának eltérései. Napjainkban azt tapasztaljuk, hogy a belső mozgásnak természetes folytatása a határokon átlépő vándorlás, és már több évtizede a lakóhelyet változtató embereknek nemcsak a száma, de az összetétele is a kutatások középpontjában áll.

Az előtekintést egyre finomabb hangolás jellemzi. Az 1980-as évek elején az összlakosságszámra illesztett regressziós görbékkel végeztük ezt a munkát. Többször előfordult, hogy egy-egy területen, településen nem is nőtt a lakosság száma, hanem csökkent. Ilyen-

kor a mérnök szakemberek feltehették a kérdést: „Nem is fejlesztési tervet, hanem »bontásit« kell csinálni?” Később ezt az a módszertan követte, amely szerint az input adatok részletezettségének meg kellett egyeznie az output adatokéval (17 korcsoport nemekre bontva). Ez lehetőséget nyújtott arra, hogy a felhasználók maguk is korspecifikusan gondolkozzanak szakmai területükön.

A modernizációval együtt jár, hogy az emberek sokszor és sokféle döntési folyamatban vesznek részt. Ezek közé tartozik a vándorlás is. Ahogy haladunk előre az időben, a vándorlással kapcsolatos döntések egyre sűrűsödnek, hiszen az emberek sokszor változtathatnak lakóhelyet az országon belül, illetve külföldön. Ennek a folyamatnak is vannak lépcsőfokai, ugyanis meggyőződésem, hogy a napi ingázás lehetősége a munkával, tanulással kapcsolatos mobilitásnak az előszobája. Az utóbbi évtizedekben jelentős azoknak a száma, akiknek munkahelye, iskolája nem azonos településen van a lakóhelyükkel, ezért naponta ingázni kényszerülnek. Ezek az emberek úgy is dönthetnek, hogy elköltöznek lakóhelyükről, és beköltöznek munkahelyük településére, illetve egy ahhoz közeli térségbe, mely elhatározásukat befolyásolhatja többek között az életkörülményeik változása is. A következő állomás az, amikor – különösen a kelet-közép-európai országokban – az egyén az átjárható határok következtében elszánja magát arra, hogy külföldön vállaljon munkát vagy ott tanuljon; és ezzel már el is érkezünk a nemzetközi migráció témájához. Természetesen ez csak egy lehetséges folyamat, nyilvánvaló, hogy az egyének sok esetben az előbb említett lépéseket kihagyva vesznek részt a migrációban.

Némileg meglepő módon, nem a határok 1989-es megnyitása után és még csak nem is közvetlenül a 2004. évi európai uniós csatlakozást követő években, hanem a 2010-es évek elején gyorsult fel az elvándorlás Magyaror-

szágról. Feltételezésem szerint ez a következővel hozható összefüggésbe. A 2008-as válság idején több külföldi termelési egység versenyhelyzetének megőrzése érdekében ún. relocation-t hajtott végre, azaz áthelyezte Magyarországra telephelyét, és ezzel hazai munkaerőt foglalkoztatott. 2010 után azonban a globalizáció távlati módosulása ezt a tömeget már nem tartotta itthon, mi több, nyugatra vonzotta.

Belső vándorlással kapcsolatos gyakorlati munkaként megemlíthetem a magyarországi vándorlási életutak 1 000 főre kiterjedő, 1994-ben befejezett OTKA-felvételét, amelynek én voltam a témavezetője. A felvétel arra keresett választ, hogy vajon hány alkalommal, illetve milyen más életeseménnyel összefüggésben kerülhet sor lakhelyváltásra. Erről, mint befejezett eseményről, 60 és 70 éveseket kérdeztünk meg.

Az ún. „internal brain drain” (belső „agy-elszívás”) európai uniós kutatás során fejvadászokat kerestünk fel, hogy megtudjuk, a multinacionális vállalatok milyen munkaerőt keresnek, alkalmaznak, és vajon elégedettek-e a munkavállalóikkal. Akkor még a hazai munkaerő-kínálat nagyjából megfelelt a vállalatok keresletének; azonban hamarosan, a munkaerőpiaci tartalékok kimerülésével, a toborzás közvetlenül az egyetemek felé fordult. 1993-ban nyíltak meg az első állásbörzék az oktatási intézményekben. Az álláskeresés során a jelentkezők tapasztalatokat szereztek az önéletrajzírásban és az interjúzásban is. Főleg mérnökök, HR- (humán erőforrás) és pénzügyi munkavállalók iránt volt nagy a kereslet. A hazai munkaerő középvezetői területeken kapott alkalmazást, és csak az 1990-es évek végén került országos vagy közép-európai szintű felsővezetői beosztásba. Ennek a kutatásnak az volt az egyik kiinduló kérdése, hogy azok a magasan képzettek, akik stratégiai fontosságú technológiai ismeretekkel rendel-

keztek, hová vándoroltak. A projektet az Európai Unió finanszírozta, és biztonságpolitikai bizonyosságokat akartak feltérképezni.

A Magyarországra történő bevándorlás – különösen a környező országok magyarlakta területeiről – inkább az 1990-es éveket jellemezte. Jelenleg Magyarországon részben ún. helyettesítéses vándorlás zajlik, ami jól követhető egyes foglalkozásoknál: magyar egészségügyi dolgozók, informatikusok, mérnökök helyére külföldről más tapasztalással rendelkezők érkeznek, akiknek Magyarországon dolgozni előrelépést jelent. Ám van némi különbség is az érkezők és a távozók munkabére között.

A nemzetközi vándorlással kapcsolatos kutatásaid végül milyen eredménnyel jártak? Milyen főbb jellemzői voltak ennek a ma is igen aktuális kérdésnek?

Érdememnek tekintem az 1956 és 1990 közötti legális és illegális adatok feltárását és az 1990-es évek mozgásainak leírását. Minden ország számára elsősorban az érkezők követése a fontos, mégis most először beszéljünk a kivándorlásról.

Kevésbé köztudott, hogy Magyarországról 1956 és 1990 között kb. 400 ezer fő vándorolt ki, többnyire illegális módon. Miután a kivándorlók többsége főleg a fiatal felnőttek köréből került ki, véleményem szerint ez is hozzájárulhatott az 1963-as termékenységi minimum kialakulásához, illetve ahhoz, hogy 1981 után a halálozások száma mindig nagyobb volt, mint a születéseké. Ha ehhez a számhoz hozzáadjuk az 1956-ban távozott 200 ezer főt, akkor még inkább érthetővé válik ez a tendencia. A jelzett időszakban ugyan volt némi vissza- és bevándorlás, de az nagyságrendileg nem változtatta meg a kialakult demográfiai helyzetet. 1990 és 2010 között még nem volt kiugróan magas az országból kivándoroltak

száma, különösen, ha azt a környező országok adataival hasonlítjuk össze. Míg a lengyelek és a románok igen nagy számban hagyták el hazájukat, nálunk ez idő alatt a bevándorlás volt a meghatározó.

Annak, hogy az 1993. évi kiugróan magas munkanélküliségi ráta miért nem okozott nagy kivándorlási hajlandóságot, nyilvánvalóan sokféle oka lehetett, többek között az, hogy akkor Magyarország még nem volt az Európai Unió tagja, így a tagországok, gondolok itt főleg Ausztriára és Németországra, még nem nyitották meg előttünk munkaerőpiacukat. Azáltal, hogy hazánk jelentős külföldi tőkebefektetésben részesült, amelynek működtetéséhez képzett munkaerőre volt szükség, Magyarországról indulva akár nemzetközi előmenetelt is befuthatott valaki. Ám akkor még nem rendelkezett nyugat-európai munkavállalásra esélyt adó nyelvtudással, szakmai képzettséggel azoknak a fiatalfelnőtt-nemzedékeknek a nagy része, amelyek a kivándorlás cselekvő résztvevői lehettek volna. Az 1990-es évek közepétől kezdve azután a magyarországi gazdasági helyzet is javult, a betelepülő külföldi multinacionális cégek pedig távlatot kínáltak a hazai munkavállalóknak. Ezt a lendületet törte meg a 2008/2009-es gazdasági-pénzügyi válság.

Az Európai Unió tagjaként egyre könnyebbé vált a munkavállalás: először az angliai munkaerőpiac nyílt meg, majd az ausztriai és a németországi. Így a 2010-es évek elejétől megindult a lengyelországihoz és a romániaihoz hasonló mértékű, tömeges kivándorlás. A jelenlegi helyzetet kevésbé ismerem, de a KSH NKI által publikált adatokat elfogadva, a 2010-es évek első felében 350 ezer fő körüli lehetett a kivándoroltak száma (bár mások ezt meghaladó számot említene). Természetesen mindig volt egyfajta visszatelepülés is, azonban az, kisebb nagyságrendje miatt, nem befolyásolhatta e jelentős létszámot.

Mi a helyzet a magyarországi bevándorlással?

Az 1989 utáni bevándorlásnak is különböző szakaszai voltak. Emlékezhetünk a romániai forradalmat követő exodusra, mely tömeg nagy része azután visszatért Romániába; majd 1992-1993 körül talán 100 ezer főnél is több kínai vándorolt Magyarországra, akiknek nagy része a fővárosban telepedett le. Az 1993 és 1995 közötti délszláv háború ugyancsak megtette hatását: főleg a magyarlakta területekről nagyon sok bevándorló érkezett hazánkba. Ekkor hozták létre a nagyszámú bevándorló befogadására alkalmas nagyvárosi menekülttáborokat. Az 1990-es évek azzal teltek, hogy – látva a tömeges migrációt szerte a világban – a magyar jogalkotás is kimunkálta azokat a jogszabályokat, melyek a tömeges migrációt kezelni tudják. A 2015-ös menekült hullám ráébresztette az európai országok vezetőit, hogy a probléma megoldásához az érintett országok összehangolt munkájára van szükség.

Fő műveid között tartod számon a „Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza” című kiadványt. Kérlek, röviden beszélj erről a ma is aktuális művedről!

Tulajdonképpen 2007-re már sok anyagom összegyűlt a témában, és egy kudarc járult hozzá, hogy összeállítsam a kötetet, mely még a 2008. évi gazdasági válság és a tömeges migráció előtti időszakot tekinti át. (A migrációs folyamatok leírására fokozottan jellemző, hogy mire azokról egy kiadvány megjelenik, a helyzet már merőben más lehet.) Egyes fejezetei olyan folyamatokat (például a hazatalások kérdése, a demográfiai hatások, a migrációs folyamat irányítása, a külföldiek letelepedése a városokban) dolgoznak fel, amelyek következményként jelennek meg egy migráció által érintett országban. Az első pár

fejezet kitér a migrációval kapcsolatos adatgyűjtésre, definíciókra, fogalmakra és – mivel alapvetően tankönyvnek készült – arra, hogy a migráció kérdése mire tanít meg bennünket. A humántőke mozgását együtt értelmezi az áru, a tőke és a szolgáltatások mozgásával. A munkaerő vándorlása hatással van a népessédei folyamatokra, a munkaerőpiacra, a jövedelmek alakulására és a foglalkoztatásra egyaránt. Az elemzések lefedik a Föld egészét (ahogy azt a kötet alcíme is mutatja). Egy önálló fejezet foglalkozik a migráció folyamatának irányításával, amely több szereplőre (a mozgó emberre, a befogadó államra, a multinacionális egységre és a befogadó városra, térségre) is kiterjed. Mindnek eltérő céljai és eszközei vannak. A beilleszkedés, az alkalmazkodás a szereplők közötti egyeztetéseken alapul, és ez alakítja ki a migránsok elégedettségét, vagy indítja el éppen őket más földrajzi helyekre, okoz előnyös helyzetet vagy éppen feszültséget a befogadó területeken.

Érdeemes megismerni a nagy befogadó országok gyakorlatát, ezekből lehet választani eszközöket, stratégiákat. A kötetben első alkalommal fejtem ki a migráció szubszidiaritásának kérdését, amely a földrajzi teret a toborzási, attraktivitási és taszító-/vonzóerők tereként értelmezi. Munkámban nagy hangsúlyt helyezek a magasan képzettek mozgásának bemutatására. (Később az ehhez szorosan kapcsolható tanulási célú mobilitás lett az akadémiai disszertációm témája.) A brain drain folyamata Kelet-Közép-Európát a globalizációval összefüggésben érintette, és mint már említettem, a leírások középpontjában a magasan képzettek mozgása áll. A mű számos

helyen hangsúlyozza, hogy a migráció résztvevőinek profilja (életkora, végzettsége, nyelve, kultúrája stb.) meghatározó szerepet tölt be a beilleszkedési helyzetek milyenségében. A kötet fele a migráció regionális jellemzőit tekinti át, ismertetve a nagy befogadó országokat, kontinenseket és a vonzásban vagy taszításban kiemelt jelentőséggel bíró országokat. Sok táblázatot, adatot és ábrát ad közre, mellyel az olvasók érdeklődését a nemzetközi adattárak felé tereli, és egyben bátorítja őket a téma időszerű kutatására.

A „Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza” ma is áttekintő mű a témában. Megjelenésekor arra törekedtem, hogy azok, akik a migráció tárgykörével foglalkoznak, könnyen, akár elektronikusan is elérhessék.

Végül engedj meg egy utolsó kérdést. Mivel töltöd nyugdíjas éveidet?

A nyugdíjas éveim még jó egészségben és aktívan telnek. Sokat olvasok, világeletemben könyvtárba járó, kölcsönözni szerető ember voltam. Emellett rendszeresen teniszezek és úszok is (szükségem van a termálfürdőkre), de a sielést már egy baleset miatt fel kellett adnom. Gyakran utazom, olyankor az unokákat is meglátogatom, mert szeretnék bennük is nyomokat hagyni.

Köszönöm a beszélgetést, jó egészséget kívánok!

Lakatos Miklós,

a KSH ny. szakmai főtanácsadója

E-mail: drlakatosmiklos@gmail.com